

P r i n o s i

METAFIZIKA BÎTI ILI METAFIZIKA BITKA? Stožerna metafizička dvojba XIII. stoljeća

Hrvoje Relja

Filozofski fakultet
Sveučilišta u Splitu
hrelja@ffst.hr

UDK: 11+111
1Thomas Aquinas, sanctus
27-722.52Bonaventura, sanctus
27-36DUN
<https://doi.org/10.34075/cs.57.3.4>
Izvorni znanstveni rad
Rad zaprimljen 10/2021.

Sažetak

Korijen filozofskih razmimoilaženja u XIII. stoljeću proizlazi iz dvaju tipova metafizike: metafizike bitka i metafizike biti, odnosno njihovih dvaju načina poimanja bića. Te dvije vrste metafizike karakteriziraju dvije dominantne filozofske škole XIII. stoljeća, dominikansku i franjevačku. Glavni predstavnik dominikanske škole, sveti Toma Akvinski, ujedno je i začetnik metafizike bitka, a franjevačku školu predstavljaju sveti Bonaventura i blaženi Duns Scot s dvjema osnovnim metafizikama biti. U radu se polazeći od Akvinčeva, Bonaventurina i Duns Scotova načina poimanja bića i njegovih počela izvodi njihov odgovor na šest temeljnih metafizičkih pitanja: Kakva je metafizička struktura bića?, Koja je zadnja zbiljnost bića?, Kako objasniti apsolutnu jednostavnost Božju i složenost stvorenja?, Je li biće analogno ili univočno?, Kako se individualiziraju biti?

U radu se je kroz metafizičku analizu pokušalo pokazati da pozicije franjevačkih mislilaca, iako se zaustavljaju na plićoj razini promatranja bivstvovanja, onoj na kojoj je bivstvovanje po sebi uvijek nekakvo određeno bivstvovanje, ipak uvođenjem pojma postojanja uspijevaju stvoriti model koji uspješno metafizički opisuje stvorenost bića, no ne uspijevaju izreći stvarnu metafizičku strukturu bića, dok

se metafizika bitka svetoga Tome Akvinskog prepoznaje kao ona metafizika koja zahvaća i izriče „jest” bića u svojoj izvornosti te tako istinski objašnjava metafizičku strukturu bića.

Ključne riječi: *Metafizika bitka, metafizika biti, metafizika Tome Akvinskog, metafizika Bonaventure, metafizika Duns Scota*

UVOD

Razilaženja oko bilo koje filozofske pozicije imaju svoj korijen u razilaženju oko počela iz kojih se izvode te različite filozofske pozicije. Stoga, ukoliko znanost o prvotnim počelima metafizika određuje svaki filozofski sustav u svim njegovim aspektima, dok je ona sama, određena načinom shvaćanja njezina polazišta: bića (onog što jest), i njegovih počela. Slijedom navedenoga možemo reći da korijen filozofskih razilaženja u 13. stoljeću proizlazi iz dvaju tipova metafizike: metafizike bitka i metafizike biti, odnosno njihovih dvaju načina poimanja bića. Te dvije vrste metafizike karakteriziraju dvije dominantne filozofske škole 13. stoljeća, dominikansku i franjevačku. Glavni predstavnik dominikanske škole, sveti Toma Akvinski, ujedno je i začetnik metafizike bitka, a franjevačku školu predstavljaju sveti Bonaventura i blaženi Duns Scot s dvjema osnovnim metafizikama biti. Usredotočimo sada pozornost na ta tri načina poimanja bića i njegovih počela.

1. ŠTO JE BIĆE? KOJA JE NJEGOVA METAFIZIČKA STRUKTURA?

1.1. Počela bića u metafizici bitka¹

Polazeći od analize našega izvornog iskustva, a to je spoznaja bića (*ens*) – „ono što jest” (*id quod est*), Sveti Toma Akvinski uočava da biće – „ono što jest” nije jednostavno, nego se pokazuje sastavljeno od dvaju elemenata: „ono što” jest (*id quod*) i samo „jest” (*est*) subjekta. „Ono jest”, nazvano bitak (*esse*), naznačuje da je bivstvujući, naznačuje čin (*actus*, zbilju), vlastitu savršenost subjekta po kojoj jest (kao što je svijetljenje ono po čemu svjetlost jest, tako biće po onome „jest” jest bivstvujuće). Budući da po onome „jest” biće (ono što jest) jest, upravo je to „jest” ono što čini biće bićem. „Ono što”, nazvano bit (*essentia, quidditas*), naznačuje što je biće (osoba, brod, knjiga...), naznačuje da je „jest” bića tako određeno „jest” da

¹ Usp. Hrvoje Relja, *Tomistička filozofija*, Leykam international, Zagreb 2021, str. 39-44.

čini upravo takvo biće (osobu, brod, knjigu...). „Ono što” čini/određuje da je „jest” bića upravo takvo „jest” (jest osoba, jest brod, jest knjiga...), te time čini/određuje da je biće upravo takvo biće.

U metafizici bitka bitno je uočiti:

- da „ono jest” (bitak) obuhvaća svako jest u biću (npr. kada konj jest, njegovo „biti konj” jest, njegova griva jest, boja njegove grive jest, njegova snaga jest, ako trči, njegovo trčanje jest...); dakle, „ono jest” čini da biće jest u svakome svojem jest
- budući da se „ono jest” u bićima daje u većem i manjem stupnju samoga „jest”, slijedi da je bitak intenzivan čin bivstvovanja samoga „jest” bića
- da u biću ono „jest” u metafizičkome redu prethodi, tj. ima metafizički prioritet u odnosu na „ono što” (bît), jer ono „jest” (bitak) čini biće bićem, a „ono što”, određujući „jest” bića, određuje biće da bude takvo biće.

Drugim riječima: bît je nutarnje konstitutivno počelo bića koje određuje način bivstvovanja bića (*modus essendi*), tj. po biti biće bivstvuje kao knjiga, stol, pas, konj... Tako se biće pokazuje sastavljeno od dvaju konstitutivnih komplementarnih počela: od biti koja određuje način bivstvovanja i od samoga čina bivstvovanja (*actus essendi*), čina onoga „jest”. Dakle, bitak (čin bivstvovanja, samo ono „jest” kao takvo) ono je po čemu biće jest, tj. ono po čemu je biće biće, a bît je ono što određuje modalitet toga „jest”, tj. ono po čemu je biće takvo biće. Budući da je bitak ono što odrađuje/čini/daje da biće jest te da je bît ono što samo i jedino određuje modalitet toga „jest”, slijedi da bitak svakome biću daje da svako njegovo „jest” jest, a bît određuje svako „jest” da je takvo „jest”. Dakle, i sama bît bića „jest” po bitku koji ona određuje da je upravo takav.

1.2. Počela bića u metafizici bîti

Sveti Bonaventura i blaženi Duns Scot, nadahnuti Avicenninom metafizikom,² svoje shvaćanje metafizičke strukture bića promišljaju unutar metafizike bîti. Osnovno obilježje metafizike bîti jest da je bît počelo po kojem biće (ono što jest), bivstvuje. No, kako god shvatili bît, na način metafizike bitka ili na način metafizike

² Iako se sve metafizike prije metafizike bitka svetoga Tome mogu u nekom širem smislu smatrati metafizikama bîti, ipak bi se u pravom smislu začetnikom metafizike bîti trebalo smatrati Avicenna, jer je on prvi razmatrao i objašnjavao bivstvovanje bića kao takvoga bazirajući se na bîti.

bíti, ona nije i ne može biti počelo po kojem biće postoji, tj. počelo koje biće čini stvarnim/stvorenim, a ne samo mogućim/umnim, još nestvorenim, jer je bít počelo koje određuje što je neko biće, a to određenje ne uključuje određenje prema postojanju, osim u slučaju Boga čija je bít Subzistentno bivstvovanje.³ Budući da u metafizici biti bivstvovanje (*esse*) pripada biti, neko moguće biće potpuno je određeno, dakle, svako je njegovo „jest” određeno, iako još nije određeno u postojanju (*exsistens*). Tako se, primjerice, nepostojeći Sokratov brat blizanac s pravom može okarakterizirati kao individuum sa svim svojim vlastitostima, iako je nepostojeći. Budući da bít ne može biti počelo koje određuje je li biće stvarno, tj. postojeće ili samo moguće, a još nepostojeće, nužno se zahtijeva jedno drugo počelo bića koje će odrediti bít prema postojanju, tako da ovisno o tom drugom počelu bít može biti ostvarena pa imamo stvarno biće ili bít može biti neostvarena pa imamo samo moguće biće. Drugim riječima, s obzirom na to da ni u jednoj biti, osim Božje biti, nije uključeno postojanje, nužno je da se u metafizici biti razlikuje bivstvovanje i postojanje, te time i počelo postojanja bića od biti (počela bivstvovanja bića). To znači da metafiziku biti možemo shvatiti kao Platonovu metafiziku ideja kojoj se pridružuje počelo postojanja bića, čime se metafizički objašnjava stvaranje ni iz čega, tj. u metafizici biti bít ima ontološke vlastitosti ideja Platonove metafizike s dodatkom da se nužno metafizičko određenje bića ukoliko bića prema postojanju odvija po počelu postojanja. Upravo specifična vlastita shvaćanja počela postojanja svetoga Bonaventure i blaženoga Duns Scota čine razlikovnu odrednicu njihovih metafizika biti.

Za svetoga Bonaventuru počelo po kojem stvarno biće postoji, tj. po kojemu je stvarno, čin je postojanja (*exsistens*), čin koji je na transcendentnoj razini komplementarno počelo biti od koje se realno razlikuje. Serafski naučitelj postojanje shvaća kao čin, ali ne na način tomističkoga bitka (čina bivstvovanja), tj. sveobuhvatni akt bića, nego kao akt postojanja već sveobuhvatno aktualiziranoga bića, što je za njega sama bít, koja je po sebi bivstvjuća. Tako shvaćen čin postojanja čin je koji po sebi nema nikakav bivstvjući sadržaj, to je čin koji čini da biće jest a da mu ne daje ikakav sadržaj toga jest. Drugim riječima, „jest” bića ima sav svoj sadržaj samo i isključivo po biti, a postojanje, i samo postojanje, od čina postojanja (*exsistens*). Ukratko kazano, u metafizici biti svetoga Bonaventure biće je bít ostvarena činom postojanja.⁴

³ Usp. Étienne Gilson, *Bitak i bit*, Demetra, Zagreb 2010, str. 123-143.

⁴ Navedena pozicija nije eksplicite navedena u djelima svetoga Bonaventure, ali nepobitno se iz njih izvodi kako je pokazano u Hrvoje Relja, Značenje

Za razliku od svetoga Bonaventure blaženi Duns Scot i u poimanju počela postojanja poblizje slijedi Avicenninu metafiziku biti.⁵ Budući da je za Avicennu čin postojanja nužni stvoriteljski čin Nužnoga bića po kojemu sve što jest nužno jest, Avicenna shvaća postojanje kao akcident koji nužno prati konačnu bit, tj. kao akcidentalnu vlastitost stvarne biti, a ne kao čin njezina postojanja. Kako primjećuje Gilson: „Postojanje avicennijanskog mogućeg [biti] nije čin postojanja zahvaljujući kojemu to moguće postoji, već je to samo to moguće [bit] što ga njegov uzrok čini postojećim.”⁶ Dakle, u Avicenninoj metafizici biti bit se shvaća kao moguće, ali već potpuno definirano biće, a postojanje kao njegov „akcident” koje ništa ne daje samome sadržaju bića, tj. bivstvovanju bića. Štoviše, postojanje nije ni čin bića, nego izričaj odnosa (modaliteta) biti prema Stvoriteljskoj volji, izričaj koji izriče da ga je Stvoriteljska volja stavila u postojanje. Slijedeći poblizje Avicenninu metafiziku biti, blaženi Duns Scot shvaća da počelo postojanja bića nije nutarnje počelo bića, već izričaj Božje volje koja ga je stavila u postojanje. „Ne shvaćam što je neko biće izvan svojeg uzroka jer nema [u sebi] vlastitog bitka [tj. čina postojanja] (*Non capio quod aliquid sit ens extra causam suam quin habeat esse proprium*).”⁷ Možemo reći da je za Doktora Subtilisa počelo postojanja Božja volja, a samo postojanje po sebi njezin izričaj, tj. da je biće bit, koja je po sebi u punini bivstvjuća, a voljom Božjom stavljena u postojanje. Stvarno i moguće biće nisu drugo nego izričaji odnosa Božje volje prema dotičnim bitima.

2. ZADNJA ZBILJNOST BIĆA

Način shvaćanja bitka, postojanja i biti određuje način poimanja zadnje zbiljnosti bića, što za prvu posljedicu ima poimanje metafizičke vlastitosti forme.

Budući da je forma u svim navedenim metafizikama počelo koje na kategorijalnoj razini, tj. na razini bivstvjućega subjekta određuje bit, forma se uvijek shvaća kao zbiljnost po kojoj konkret-

Bonaventurine distinkcije *entis et esse*, *Crkva u svijetu*, 43 (4/2008), Split, str. 7-16; vidi i George P. Klubertanz, *Esse and Existere in St. Bonaventure*, *Medieval Studies* 8 (1946), str. 169-188, i Peter King, *Bonaventure's Theory of Individuation*, u: Jorge J. E. Gracia, *Individuation and Scholasticism: The Later Middle Ages and the Counter-Reformation 115-1650*, str. 141-172, State University of New York Press, New York, 1994.

⁵ Usp. Étienne Gilson, *Giovanni Duns Scoto*, Jaca Book, Milano 2008, str. 12-41.

⁶ Étienne Gilson, *Bitak i bit*, str. 130.

⁷ Duns Scot, *Op. Ox.*, lib. IV, d. 43, q. 1, a. 7.

na/bivstvujuća bit jest takva kakva „jest”. Forma je, dakle, po sebi zbiljnost koja čini da bit bude takva bit. Stoga se u jednostavnim supstancijama, tj. u nematerijalnim bićima koji su same subzistentne forme, kao što su u poimanju Duns Scota i Tome Akvinskoga duhovna bića, sama bit izjednačuje s formom, a u složenim supstancijama, tj. u onima koje su sastavljene od materije i forme, svako, baš svako ozbiljenje biti biva od forme unatoč tome što to ozbiljenje nužno zahtijeva materiju kao „subjekt” ozbiljenja. Tako se zaključuje da se sama zbiljnost biti uvijek izjednačuje s formom. Poimanje konkretnoga ozbiljenja bitno je različito, kao što smo vidjeli, u metafizici bitka i metafizici biti.

2.1. Tomističko poimanje bitka kao zadnje zbiljnosti

U metafizici bitka svako ozbiljenje, tj. svaki „jest”, ozbiljen je bitkom. Tako je i forma, koja ozbiljuje bit i čini je da jest takva kakva „jest”, prethodno ozbiljena bitkom koji nju samu – formu – čini zbiljom. „Da bi ozbiljenje forme bilo moguće, potrebno je da ona, iako je zadnja zbiljnost u vlastitom redu, bilo supstancijalnom bilo akcidentalnom [tj. kategorijalnom redu], bude potencija u nekome drugom redu. Taj drugi metafizički red, koji transcendirira ontološki red kategorija, jest red bivstvovanja kao takvog, red kojem je vlastita zbiljnost bitak, akt bivstvovanja, a receptivno ograničavajuća potencija bit. To je ta nova metafizička razina: akt bivstvovanja forme koji iznutra ozbiljuje formu. Budući da je taj red red bivstvovanja, tj. onaj red koji objašnjava zašto nešto 'jest', iznad reda formalnosti pa tako i iznad kategorijalnog reda, tj. onog reda koji objašnjava zašto je nešto 'takvo jest' – budući da dakle transcendirira ta dva reda – naziva se transcendentnim. Dakle, na transcendentnoj razini bit određuje bitak, akt forme, dok na kategorijalnoj razini forma određuje što je neko biće, tj. forma određuje bit.”⁸ Kako je bitak radikalni akt koji aktualizira svaki akt u supstanciji (*actualitas omnium actuum*), nužno je jedan u svakoj supstanciji te kako njegovo ograničenje proizlazi iz biti same supstancije koja ga na transcendentnoj razini ograničava na upravo takav jedinstveni konkretni način bivstvovanja (*modus essendi*), na jedno upravo takvo konkretno ozbiljenje koje nazivamo supstancijalnom formom dotične supstancije, koja je dakle stoga nužno jedna u biću. Drugim riječima, po tomističkoj metafizici bitka u supstanciji je samo jedan akt bivstvovanja (*esse*) koji prima i ograničava samo jedna potencija (bit) tako da to združivanje formira samo jednu novu ograničenu aktualnost – sup-

⁸ Hrvoje Relja, *Tomistička filozofija*, str. 66-67.

stancijalnu formu.⁹ U tomističkoj metafizici u supstanciji može biti samo jedna supstancijalna forma, jer bi pluralnost supstancijalnih formi nužno implicirala i pluralnost bitaka, a time, prema metafizici bitka, i supstancija.

2.2. Poimanje forme kao zadnje zbiljnosti implicira mnoštvenost supstancijalnih formi i formalnu distinkciju

U metafizikama biti sama je bit po sebi bivstvjuća, te se stoga konkretno ozbiljenje daje na razini same biti. Budući da je forma, kao što rekosmo, počelo toga ozbiljenja, slijedi da je forma u metafizikama biti zadnja zbiljnost. Forma, dakle, biva zadnja zbiljnost ne samo u kategorijalnom redu, kao što je u svim navedenim metafizikama, nego s obzirom na to da u metafizikama biti nema transcendentnoga reda bivstvovanja, forma se shvaća kao apsolutna zadnja zbiljnost. Iako je poimanje biti, a onda i forme, različito u metafizikama biti svetoga Bonaventure i blaženoga Duns Scota, jer dok Serafski naučitelj drži da je svaka forma u svojem bivstvovanju nužno ovisna o materiji, pa je stoga od nje neodvojiva, tj. za nje je nezamisliva neka subzistentna forma, Suptilni naučitelj drži da forma može samostalno bivstvovati, no ipak, unatoč tim razlikama, sama je forma za oba franjevca, ukoliko zadnja zbiljnost, po sebi jednostavna, nesastavljena te je kao takva ona, bilo sama kao u Duns Scota, bilo u jedinstvu s materijom od koje je neodvojiva kao u Bonaventurinoj poziciji, nužno subzistentna.

Prije nego što objasnimo da takvo shvaćanje forme kao zadnje zbiljnosti u apsolutnome smislu implicira formalnu distinkciju (*distinctio formalis*), a onda u supstanciji i pluralnost/mnoštvenost supstancijalnih formi, razjasnimo zašto u metafizici bitka nema ontološke stvarnosti koju bi opisivala formalna distinkcija (*distinctio formalis*), tj. zašto se u metafizici bitka ozbiljene forme nužno stvarno/realno razlikuju dok su sva druga izdvajanje/razlikovanje formalnih elemenata iz nekoga bivstvovanja/ozbiljenja nužno samo umna. Da pojasnimo, s obzirom na to da forme mogu biti ili supstancijalne ili akcidentalne te kako je ozbiljena supstancijalna forma ona koja određuje konkretnu supstanciju, a ona je nužno jedna, kao što smo vidjeli, razlika među ozbiljenim supstancijalnim formama stvarna je koliko i razlika među konkretnim/individualiziranim supstancijama te kako je razlika između ozbiljene akcidentalne forme s drugim ozbiljenim akcidentalnim formama i razlika

⁹ Usp. Hrvoje Relja, Značenje Bonaventurine distinkcije *entis et esse*, str. 12-13.

između nje i njezine supstancijalne forme stvarna koliko je i razlika između konkretnih akcidenata i ona između konkretne supstancije i njezinih akcidenata, nužno slijedi da se sve ozbiljene forme stvarno razlikuju. Usto, kako svaka forma koja nema stvarno ozbiljenje može biti samo umna stvarnost, nužno slijedi da svako razlikovanje formi koje nije stvarno jest umno.

No, u metafizici biti, gdje je forma zadnja zbiljnost u apsolutnome smislu, potrebno je razlikovati unutar jedne jedinstvene biti svaki njezin formalni element koji se umom može izdvojiti, a koji je, ukoliko forma, po sebi ozbiljen. Ti formalni elementi koji čine formalne aspekte jedne biti stvarno su neodvojivi od forme koja tu bit ozbiljuje, tj. stvarno se od nje ne razlikuju jer su njezina vlastitost te kako i unutar same te biti imaju, ukoliko su forme, svoje vlastito ozbiljenje, razlikuju se od same te biti i međusobno zbiljskije od umnoga razlikovanja, razlikuju se razlikovanjem koje je upravo formalno razlikovanje – *distinctio formalis a parte rei*.¹⁰ Ontološka struktura koja zahtijeva formalno razlikovanje nužno implicira pluralnost/mnoštvenost supstancijalnih formi u supstanciji jer razlikovanje rōda/rōdova i vrste/vrsta unutar biti supstancije jest formalno razlikovanje formi rōda/rōdova i vrste/vrsta koje su po sebi supstancijalne.

2.3. Metafizike formalne distinkcije apriorno dokazuju Božje postojanje

Razne „formulacije *apriornog* dokaza mogu se shematski prikazati u obliku proširenog silogizma:

- I. Svi shvaćamo Boga kao najsavršenije biće.
- II. Postojanje je jedna (osnovna) savršenost.
- III. Najsavršenije biće je nezamislivo bez osnovne savršenosti, tj. postojanja.
- IV. Zaključno, Bog jest.”¹¹

¹⁰ Usp. Duns Scot, *Op. Ox.*, 1, d. 8, q. 4; i *Op. Ox.*, 1, d. 2, q. 7. Također vidi A. B. Wolter, „The Formal Distinction”, u: *The Philosophical Theology of John Duns Scotus*, ur. Allan B. Wolter – Marilyn M. Adams, Ithaca, NY – London 1990, str. 27–53. Primijetimo da metafizike u kojima formalna distinkcija ima ontološko mjesto i u kojima se ne daje individualizacija na razini same biti, nužno implicira ekstremni realizam. No, kako se u objema metafizikama franjevačkih naučitelja postavlja individualizacija na razini same biti, a time i stvarno razlikovanje među bitima, pa i onih iste vrste, jasno je da ne zastupaju ekstremni realizam. Stoga smo mišljenja da F. Suarez, optužujući Duns Scota za ekstremni realizam, nije pridao dovoljno značenja ontološkim posljedicama njegova pojma *haecceitas*.

¹¹ Hrvoje Relja, *Tomistička filozofija*, str. 216.

Razvidno je da su u metafizici bitka *apriorni* dokazi za Božje postojanje neodrživi. Jer u metafizici bitka stvarno postojanje nekoga bića nužno proizlazi iz bitka dotičnoga bića, tj. iz bivstvovanja vlastitim bitkom, a pojmљeno postojanje nekoga bića ne implicira bitak dotičnoga bića jer njegovo postojanje/bivstvovanje, ukoliko je umno, proizlazi iz bitka umnoga subjekta koji ga poima, a kojem je to poimanje akcident. Dakle, u metafizici bitka pojmљeno postojanje isključivo je logičke/umne razine koja ni na kakav način ne može implicirati stvarno postojanje dotičnoga mislenog/umnog bića, tj. logička razina bivstvovanja nema niti može implicirati bivstvovanje na metafizičkoj razini. Stoga je jasno, slijedom gore navedenoga silogizma, da u metafizici bitka „*apriorni* dokazi nakon što zaključe da pojmu Boga (pojmu najvećeg ili najsavršenijeg bića) nužno pripada pojmovno postojanje (III. redak u shemi), čine nedopušteni skok s pojmovnog/umnog na stvarno postojanje (IV. redak u shemi). Gilson oslikava grešku skrivenu u tom skoku tako što kazuje da na zamišљenu (pojmovnu) kuku možemo objesiti samo zamišљjen (pojmovan) lanac, a nikako stvaran, tj. mišљjenje nećeg kao postojećeg ne implicira ni na koji način postojanje toga što je mišљjeno u stvarnosti.”¹²

No, u metafizikama biti koje, kao što smo vidjeli, impliciraju formalnu distinkciju koja izriče nužnu vezu u bivstvovanju formi neovisno o tome je li njihovo postojanje u stvarnoj ili u umnoj/mislenoj razini postojanja, odnos logičke i metafizičke razine bivstvovanja bitno je drukčiji. U metafizikama biti, kad nekom pojmu pripada neka pojmovna vlastitost, tj. neka formalnost, po njegovoj biti, tj. po njegovu formalnom određenju, onda ta vlastitost toj mišљenoj biti ne pripada samo pojmovno nego joj je bivstvujuća vlastitost/formalnost od koje se razlikuje formalnom distinkcijom. Da pojasnimo Anselmo-Gaunilovim primjerom: pojmu zlatnoga pojam otoka ne pripada kao njegova bitna vlastitost pa se pojam zlata i pojam zlatnoga otoka, tj. mišљjenje zlatnoga i mišљjenje otoka, razlikuju pojmovnom distinkcijom, a pojmu zlata pojam žutoga pripada po njegovoj biti pa se zlato i žuto razlikuju formalnom distinkcijom tako da bivstvovanje zlatnoga, bilo da je umno ili stvarno, implicira takvo bivstvovanje žutoga. Kako se slijedom gore navedena silogizma zaključuje da pojmu Boga nužno pripada pojmovno postojanje, u metafizici biti zaključuje se da Bogu kao takvom (formalno Bogu ukoliko je Bog) pripada forma postojanja kao takva. Budući da u metafizici biti iz navedenoga zaključka slijedi da se Bog i postojanje razlikuju isključivo formalnom distinkcijom, nužno je da je Božje

¹² Hrvoje Relja, *Tomistička filozofija*, str. 216.

postojanje nužno, tj. da je navedeni silogizam logički izričaj stvarne/metafizičke naravi Boga.¹³

3. JEDNOSTAVNOST BOŽJA I SLOŽENOST STVORENJA

Način shvaćanja najdublje metafizičke razine bića, tj. shvaćanje određenja bivstvovanja u metafizici bitka, odnosno postojanja u metafizikama biti, određujući je i za objašnjenje nužne metafizičke razlike između Boga i stvorenja. Metafizičari obiju škola suglasni su da je ta razlika trostruka. Dakle, Bog je u punini / beskonačna savršenost, a stvorenja su participirana / ograničena savršenost. Bog je potpuno jednostavan (Bog je Jedno), a stvorenja su metafizički sastavljena te konačno Bog po sebi Jest (Bog je Bitak, Bog po biti Jest, Bog je Nužan), a stvorenja su stvorena (imaju bitak od drugoga, nisu po sebi, nisu nužna po sebi).

Od triju navedenih razlika prva ne predstavlja problem jer je u svim navedenim metafizikama bit počelo koje po svojoj naravi objašnjava ograničenost stvorenja, bilo da kao potencija, u tomističkoj poziciji, limitira participirani bitak stvorenja, bilo da je sama po sebi ograničeno bivstvovanje kao u metafizici biti te kako je treća razlika, tj. poimanje stvorenosti u dotičnim metafizikama, bila objašnjena elaboracijom razlike i načina shvaćanja temeljne metafizičke strukture bića, usredotočimo sada našu pozornost na drugu razliku, tj. na objašnjenje Božje jednostavnosti i metafizičke sastavljenosti stvorenja u dotičnim metafizikama.

3.1. Poimanje složenosti stvorenja u metafizici bitka

Tomističko poimanje bitka („onog jest”) kao akta bivstvovanja, savršenosti svih drugih savršenosti (*perfectio omnium perfectiorum*), zbiljnosti svih drugih zbiljnosti, zahtijeva postojanje Boga, apsolutno jednostavnoga, Čistoga Čina, Samoga Subzistentnog Bitka (*Ipsum Esse Subsistens*) od kojega kao od svojega stvoriteljskog uzroka ovisi svako drugo biće.¹⁴ Budući da se zbiljnost ograničava i umnaža isključivo po potenciji koja kao receptivni subjekt prima i ograničava zbiljnost sukladno svojoj receptivnoj moći, nužno je da svako stvorenje koje zbog same svoje stvorenosti bivstvuje participi-

¹³ Usp. Bonaventura da Bagnoregio, *De Mystero Trinitatis*, q. 1, a. 1; Duns Scot, *Op. Ox.*, 1, d. 2, q. 2.

¹⁴ Usp. Toma Akvinski, *De potentia*, q. 3, a. 5.

ranim bitkom, tj. bitkom umanjenoga intenziteta (umanjene savršenosti) i različitoga od Božjeg, bude metafizički stavljeno od zbiljnosti (akta bivstvovanja) i njemu komplementarne mogućnosti (biti). „Bit, iako je participiranom bitku subjekt, ukoliko potencija, ne prethodi mu jer kao i svako drugo počelo postoji zahvaljujući bitku, koji pak pripada cjelovitom biću. Stoga Bog stvarajući stvara ni iz čega cjelovito biće, jedino koje može zasebno postojati, tj. Bog proizvodi ograničeni 'jest', koji zato što je ograničen nužno je sastavljen od potencije (biti) i akta (bitka).”¹⁵ Ukratko, u tomističkoj metafizici Bog je potpuno jednostavno Jedno, Čisti Čin, Sami Subzistentni Bitak (*Ipsum Esse Subsistens*), a stvorenja su nužno sastavljena od dvaju metafizičkih supočela: akta (bitka) i potencije (biti).

3.2. Poimanje složenosti stvorenja u metafizici biti

Budući da razlika između Božje jednostavnosti i složenosti stvorenja proizlazi iz načina bivstvovanja stvorenja te kako je u metafizikama biti sama bit bivstvjuća, potrebno je da se u metafizikama biti da sastavljenost na razini same biti. Metafizike biti Serafskog i Suptilnog naučitelja na različite načine objašnjavaju metafizičku složenost stvorenja koja se temelji na ontološkoj složenosti same biti.

Tako sveti Bonaventura zaključuje da svaka metafizička složenost implicira složenost od zbiljnosti i mogućnosti, koja na razini same biti može biti samo sastavljenost od materije i forme. Budući da u njegovoj metafizici biti, kao što smo vidjeli, nema transcendentnog reda bivstvovanja te je bit po sebi bivstvjuća, slijedi da bi se, kad sama bit ne bi bila sastavljena od materije i forme, izjednačila sa samom formom koja bi tada bila po sebi samoj bivstvjuća, te bi tada, ukoliko je zadnja zbiljnost, bila neovisna u bivstvovanju od bilo kojega drugoga komplementarnog supočela, tj. bila bi potpuno jednostavno bivstvovanje, a što je za stvorenje nemoguće. Bonaventura zaključuje da hilermorfistička struktura stvorenja nužno slijedi iz njihove stvorenosti.¹⁶

U metafizici blaženoga Duns Scota ontološka narav biti stvorenja promatra se kao forma koja izriče specifičnu limitiranost količine bivstvovanja participiranu na neizmjernom bivstvovanju

¹⁵ Hrvoje Relja, *Tomistička filozofija*, str. 71.

¹⁶ Usp. Bonaventura da Bagnoregio, *2 Sent*, d. 3, p. 1, a. 1, q. 1. zastupanje univerzalnog hilermorfizma omogućilo je Bonaventuri jednostavno objašnjenje postojanja anđela iste vrste kao i razlikovanje ljudskih duša nakon smrti.

neizmjernoga Bića, tj. „u ograničenom biću, jedina funkcija biti je odrediti količinu savršenosti bića koji je specificira kao takvu”.¹⁷ Kako se ta količina određuje, tj. dotična bit se definira, preko roda i specifične razlike koje je formalno sačinjavaju te kako rod nije razlika i obratno, zaključuje se da je svaka stvorena bit „sastavljena od čina i lišenosti/privacije, jer formalni razlog koji je čini da bude to što jest ujedno je i onemogućuje da bude druga stvar”.¹⁸ Tako je npr. bit *čovjeka* sastavljena od forme *animaliteta* i forme *racionaliteta*, koje su međusobno različite pa se ne mogu jedna drugoj pridjenuti, već se obje pridijevaju formi *ljudskosti*, u kojoj svaka od njih pridonosi vlastitim, ali različitim modalitetom bivstvovanja.¹⁹ Dakle, možemo primijetiti da kod Doktora Subtilisa isti ontološki razlozi objašnjavaju pluralnost/mnoštvenost supstancijalnih formi i sastavljenost stvorenja.

No, iako „su biti/šlostva u stvorenju, kako svaka ta savršenost koja se nalazi u stvorenju bivstvuje prije u Bogu, tako i biti/šlostva bivaju prije u Bogu”,²⁰ gdje im je sastavljenost od čina i lišenosti/privacije njihovo formalno određenje, što otvara veliko pitanje kako ta sastavljenost i prisutnost ne kompromitiraju apsolutnu jednostavnost Boga?

Doktor Subtilis u svakoj formi razlikuje dva reda limitiranosti, formalnu limitiranost kojom je limitirana na neku specifičnu savršenost, tj. vanjsku limitiranost/određenost i limitiranost količine/modaliteta te savršenosti, tj. nutarnju limitiranost/određenost. Npr. „neka zraka svjetlosti: može biti različitih boja, različite boje se dodaju naravi zrake svjetlosti, koja nije drugo doli sama svjetlost; dakle, boje su joj vanjska određenja, ne modaliteti svjetla kao svjetla; no ta ista svjetlost može biti višeg ili manjeg intenziteta, bez da se išta doda ili oduzme njenoj naravi: intenzitet je dakle modalitet svjetla”,²¹ njezina nutarnja determinacija. Budući da u Bogu koji je beskonačan nema limitiranosti količine koja je vlastita isključivo stvorenju, u njemu se sve formalno specificirane/određene vrste savršenosti izjednačuju s njegovom beskonačnošću, tj. s njim samim te su stvarno jedno, iako se formalno razlikuju. Kako objašnjava Gilson: „Po sebi, savršenost bića koja definira neki formalni razlog nije ni konačna ni beskonačna, već je konačna u konačnoj biti, a beskonačna u beskonačnoj biti. Stoga je istinito da,

¹⁷ Étienne Gilson, *Giovanni Duns Scoto*, str. 257.

¹⁸ Étienne Gilson, *Giovanni Duns Scoto*, str. 257.

¹⁹ Usp. Duns Scot, *Op. Ox.*, 1, d. 8, q. 4, art. 3, n. 25.

²⁰ Étienne Gilson, *Giovanni Duns Scoto*, str. 259.

²¹ Étienne Gilson, *La filosofia nel Medioevo*, La Nuova Italia, Firenze 1973, str. 711.

u nekom konačnom biću, štostvo/bît limitira bitak dok ga specificira; no, odbacujući od tog štostva ograničenost koja nije uključena u njegovu bît, što ostaje? Neka 'savršenost' bića. Bude li ta savršenost, ukoliko je savršenost, ponosena do beskonačnosti: ona sadrži, kao 'beskonačna savršenost', sve moguće savršenosti. Takvi su upravo Božji atributi, koji svaki, zbog svoje beskonačnosti, sadrži cijelu Božju bît sa svima formalnim razlozima s kojima (taj formalni razlog atributa) nije identičan."²²

Dakle, sastavljenost stvorenja posljedica je isključivo ograničenosti stvorenja, tj. njezina modaliteta koji je čini ograničenom, jer sve što nije beskonačno, što nema beskonačni modalitet, nema u vlastitoj biti „ontološko” izjednačenja formalnih ograničenja, koja, iako ostaju formalno različita, u beskonačnom biću bivaju jedno bivstvovanje, tj. ontološki jedno.

Uočimo da ulogu koju u tomističkoj metafizici ima bitak, ukoliko savršenost svih drugih savršenosti (*perfectio omnium perfectiorum*) i zbiljnost svih drugih zbiljnosti (*actualitas omnium actuum*), u Scotovoj metafizici ima beskonačnost bića, jer „beskonačno biće” 'virtualno sadrži' sve druge neizmjerne savršenosti Božje",²³ tj. beskonačni modalitet po sebi ujedinjuje savršenost svih savršenosti (*perfectio omnium perfectionum*) i zbiljnost svih zbiljnosti (*actualitas omnium actuum*). Usto, i u tomizmu i u skotizmu bît stvorenja ima dvostruku ulogu, no dok je u tomizmu ta dvostruka uloga, da limitira i da specificira bivstvovanje, dvostruki izričaj samo jednoga jedinoga ontološkog reda, jer je svako ograničavanje bivstvovanja po sebi ujedno ograničavanje na nekakav način, u skotizmu dvostruka uloga biti jest izričaj dvaju ontološki različitih redova determiniranosti/ograničenosti: formalne određenosti (vanjske) i određenosti modaliteta (nutarnje).

4. ANALOGNO ILI UNIVOČNO BIĆE?

Rasprava o analognosti ili univočnosti bića za polazište ima dvije neupitne zdravorazumske činjenice: prva je da bića bivstvuju na različite načine, a druga da se pojam bića pridijeva svim tim stvarnostima različitoga bivstvovanja. Slijedom tih dviju nedvoj-

²² Étienne Gilson, *Giovanni Duns Scotus*, str. 259.

²³ Williams, Thomas, „John Duns Scotus”, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2019 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/win2019/entries/duns-scotus/>>. [posjećeno 10. 9. 2021.]

benih činjenica tomistička metafizika objašnjava da je pojam bića nužno analogan, dok skotistička metafizika objašnjava da je nužno univočan.

4.1. Analogija bića u metafizici bitka

U metafizici bitka, u kojoj se bitak shvaća kao samo ono „jest” kao takvo, tj. kao čina bivstvovanja (*actus essendi*), bitak svakom biću daje da svako njegovo „jest” jest. „Budući da po onome ‘jest’ biće (ono što jest) jest, upravo je to ‘jest’ (bitak) ono što čini biće bićem.”²⁴ Dakle, u metafizici bitka svako je biće biće po bitku; pobliže, različite participacije bitka čine različita bića u svim njihovim različitostima modaliteta bićem, tj. modaliteti bića ukoliko su bića jesu po bitku participiranom na takav modalitet. Kako je biće, ukoliko je biće, raznovrsno po modalitetima participiranosti bitka te kako način poimanja slijedi način bivstvovanja, proizlazi da način poimanja bića slijedi način poimanja bitka, a on se daje u različitim participacijama, tj. daje se u većem i manjem intenzitetu, u većem i manjem stupnju bivstvovanja, te s obzirom na to da je analogija poimanje koje izriče manje i više u istom, slijedi da je pojam bitka, a onda i pojam bića analogan. Dakle, u metafizici bitka pojam biće nužno je analogan jer je biće biće po bitku koji je po sebi intenzivan čin bivstvovanja, čin različitih stupnjeva participacije Bitka.

4.2. Univočnost bića u metafizici biti

U metafizici biti, gdje je forma zadnja zbiljnost u apsolutnome smislu, potrebno je razlikovati, kao što smo vidjeli, unutar jedne jedinstvene biti svaki njezin formalni element koji se umom može izdvojiti, a koji je, ukoliko je forma, po sebi ozbiljen. Tako se iz svake biti može izdvojiti svaki njezin formalni element bez obzira radi li se o formalnim elementima koji određuju neku bit: rod, specifičnu razliku i vrstu, ili onima koji transcendiraju rodove pa su zajednički svim bitima i bićima. Blaženi Duns Scot primjećuje da formalni element koji čini biće bićem, tj. *ratio formalis* bića kao bića, transcendirira svako određenje i podjelu, jer je kao takav prethodan svakom određenju, uključujući čak i podjelu na beskonačno i konačno te se pridijeva svakom biću na isti način u samoj svojoj izvornosti, tj. kao *ratio formalis* biće bez ikakva određenja i stupnja, dakle, pridijeva se svim bićima jednoznačno (*univocus*) kao *ens commune*. Dok na

²⁴ Hrvoje Relja, *Tomistička filozofija*, str. 42.

ovaj način Doktor Subtilis objašnjava pridijevanje pojma bića svim bićima, njihov različit način bivstvovanja objašnjava uvodeći unutar istoga formalnog elementa različite modalitete koji ga iznutra određuju. Dakle, vlastitost svakoga formalnog elementa jest modalitet koji, kao što smo vidjeli, izriče nutarnju određenost intenziteta u kojoj se daje. Budući da izriču intenzitet, prvi modalitet, a time i prva podjela, bića je na konačno i beskonačno.²⁵

4.3. Analogija bića u metafizici biti

Sveti Bonaventura, slijedeći metafiziku biti, također shvaća formu kao zadnju zbiljnost u apsolutnome smislu koja je, kao što smo vidjeli, za njega u jedinstvu s materijom počelo bivstvovanja stvorenja kao takvog. Kako se, za Serafskog naučitelja, forma po sebi daje u različitim intenzitetima, tj. u većem i manjem stupnju te je, stoga, kao takva po sebi analogna, te zbog toga što je tako shvaćena forma aktivno počelo, zbiljnost, koja u jedinstvu s materijom daje bivstvovanje, tj. čini biće bićem, nužno je da i samo biće bude analogno. Takva analognost bića izriče manju sličnost analogata nego analognost u tomističkoj metafizici. Jer je u tomističkoj metafizici temelj analognosti bića – bitak – ono isto počelo koje čini biće bićem i koje je u svojoj izvornosti, u punini intenziteta, sami Bog – *Ipsum esse subzistens*, dok su kod svetoga Bonaventure različita počela ozbiljenja/bivstvovanja stvorenja i Stvoritelja: stvorenje se ozbiljuje formom koja je po sebi, tj. ukoliko je forma, ograničena i specificirana, a ozbiljenje/bivstvovanje Stvoritelj je po bitku, tj. Stvoritelj je sami Bitak – *Ipsum esse subzistens*. Slijedom metafizičke razlike forme i bitka, Doktor Seraphicus naglašava da analogija bića nije participacija (*participationis*), već samo sličnost (*exemplaris*) te da analogija proporcionalnosti između stvorenja i Boga nije ona koja se daje između članova istoga roda, npr. ona koja izriče analogiju upravljanja između kapetana broda i vozača automobila, već nužno različitih rodova, kao što je npr. analogija upravljanja između kapetana broda i učitelja.²⁶

²⁵ Usp. Duns Scot, *In De an.* q. 21 nn. 7-8; *In Metaph.* 6 q. 1 nn. 47-48 i q. 4 n. 11. Slobodni smo primijetiti da Scotova teorija o modalitetima kao nutarnjim određenjima formalnih elemenata daje, mišljenja smo, logičko objašnjenje intenziteta/količine bivstvovanja, ali ne i ontološki razlog toga intenziteta, tj. mišljenja smo da nedostaje metafizičko počelo koje bi objašnjavalo intenzitet kao takav.

²⁶ Usp. Frederick Copleston, *A History Of Philosophy: Volume II: Medieval Philosophy*, Newman Press, Long Prairie – Minnesota 1962, str. 266-267. Slobodni smo primijetiti da poimanje analogije bića na način svetoga Bonaventure izbjegava

5. INDIVIDUALIZACIJA BÎTI

Različiti načini shvaćanja bitka, postojanja i biti određuju, kao što smo vidjeli, i sam način i razinu na kojoj se ostvaruje bivstvovanje koje je uvijek zasebno upojedinjeno (individuirano) te kako u svojem iskustvu primjećujemo da postoji više jedinki iste vrste, nužno je zaključiti da se u svakom njihovoj zasebnoj bivstvuju njihov zajednička bit upoedinjuje (individuira). Usmjerimo sada našu pozornost na način kako navedene metafizike objašnjavaju to upoedinjenje (individualizaciju).

5.1. Individualizacija biti u metafizici bitka

U tomističkoj metafizici počelo svakoga bivstvovanja jest bitak (akt bivstvovanja) koji združujući se s biti kao s potencijom formira konkretno biće. Ta sastavljenost na transcendentnoj razini prožima i utemeljuje ozbiljenje biti sa supstancijalnom formom na kategorijalnoj razini, pa tako slijedi, kao što smo vidjeli, da konkretna bit „jest” takva, konkretna upoedinjena (individuirana), po konkretnoj supstancijalnoj formi koja „jest” takva, u svakom svojem „jest”, po bitku koji je ozbiljuje.²⁷ Slijedom toga, da bi se neka bit umnožila, potrebno je da se umnoži supstancijalna forma, tj. da se supstancijalna forma ostvari kao neko drugo konkretno bivstvovanje. Budući da je u tomističkoj metafizici forma zbiljnost na kategorijalnoj razini te kako se zbiljnost može umnožiti isključivo zahvaljujući potenciji – primajućem subjektu zbiljnosti, slijedi da se supstancijalna forma može umnožiti samo po materiji – potenciji na kategorijalnoj razini, s kojom združujući se formira konkretnu materijalnu supstanciju, tj. zasebnu stvarnost koja bivstvuje vlastitim bitkom na način biti koju je odredila dotična supstancijalna forma. Dakle, u metafizici Anđeoskoga naučitelja moguća je multiplikacija samo biti materijalnoga bića. Stoga, neka bit koja je sačinjena samo od forme, kao npr. anđeoska bit, ne može se umnažati u više jedinki, već je cijela svoja vrsta, tj., kako kaže Aristotel: „stvari koje nemaju materiju bitno su jedne”²⁸, tako je i svaki anđeo svoja vrsta, tj. nemoguće je da dva anđela imaju istu bit.

panteizam i objašnjava sličnost među bićima, ali, mišljenja smo, ne dohvaća ontološki temelj te sličnosti, tj. ne uspijeva objasniti ontološki razlog sličnosti.

²⁷ Usp. Hrvoje Relja, *Tomistička filozofija*, str. 73-81.

²⁸ Aristotel, *Metafizika*, VIII, 6, 1045 b 23.

5.2. Individualizacija biti u metafizici biti

Kako je u metafizici biti sama bit bivstvjuća pa time i individu-irana, metafizika biti susreće se s nužnošću da na razini same biti objasni individualnost. To ne predstavlja problem za metafiziku svetoga Bonaventure jer je slijedom njegove metafizike svaka stvorena bit nužno sastavljena od materije i forme. Kako je isključio da materija i forma same za sebe mogu biti počelo individuacije, materija jer je zajedničko počelo svemu stvorenju, a ono što je zajedničko ne može biti počelo individuacije, tako ne može ni sama forma jer svaka stvorena forma može biti umnožena, tj. biti ista, u više jedinki, te zaključuje da individuacija nastaje iz konkretnoga sjedinjenja materije i forme, koje po tom jedinstvenom sjedinjenju bivaju individuirane.²⁹

Blaženi Duns Scot zastupa da svaka bit (narav) po sebi nije ni pojedinačna (individuum) ni univerzalna, osim Božje beskonačne biti te stoga zaključuje da bi bilo apsurdno da individuacija stvarjenja proizlazi iz nekoga vrsnog/bitnog/formalnog određenja koje je po sebi kvantifikacijski neutralno.³⁰ Stoga je neka individualna stvarnost (individuum) ostvarena kao takva individualnom razlikom koja je „zadnja stvarnost nekog bića (*ultima realitas entis*): materije, forme, ili složevine, na način da je bilo koja zajednička stvarnost [tj. narav], još određiva, tako da s tim određenjem bude samo jedna realnost [tj. individuum], iako je jedna, ipak je s formalno različitim stvarnostima, od kojih, formalno, ova nije ona, tako da je jedna formalno stvarnost/određenje pojedinačnog, dok je druga formalno stvarnost/određenje neke naravi.“³¹ Stoga je počelo individuacije, koje Doktor Subtilis naziva *haecceitas* („ovost“), „zadnja zbiljnost forme (*ultima actualitas formae*)“³² koja se iznutra pridijeva samoj formi. Budući da se *haecceitas* formalnom razlikom razlikuje od forme koju individuira, tj. aktualizira kao individuum te da po sebi ne nosi nijedno bitno/formalno određenje, potrebno je njezinu aktualizaciju pripisati jednoj drugoj metafizičkoj razini, različitoj od metafizičke razine aktualizacije biti/forme, slično kao što su u tomističkoj metafizici aktualnost bitka i aktualnost forme aktualizacije na dvjema različitim metafizičkim razinama. Stoga s pravom

²⁹ Usp. Bonaventura da Bagnoregio, 2 *Sent.*, 3, 1,2,3, conclusio.

³⁰ Usp. Duns Scot, *In Metaph.*, VII, q. 13, n. 21-25.

³¹ Duns Scot, *Op. Ox.*, II, d. 3, q. 6, n. 15.

³² Duns Scot, *Op. Ox.*, II, d. 3, q. 6, n. 12.

zaključuje Gilson: „u srcu stvarnosti, u Tome Akvinskog, nalazi se akt bivstvovanja, u Duns Scota, *haecceitas*.”³³

6. METAFIZIKE BITKA – METAFIZIKA BÎTI: PROSUDBA

Navedene metafizike stavljaju nas pred dilemu, pred sržno pitanje koje si mora postaviti svaki metafizičar, a to je: Ima li ih? Ako ih ima, kakvi bi bili argumenti za prosudbu opisuje li koja od navedenih metafizika stvarnu strukturu bića?

Prvo što treba uočiti jest da navedeni argumenti ne mogu biti izvedeni dedukcijom jer se navedeno pitanje odnosi na izvornu strukturu bića, tj. traži se odgovor na pitanje o prvotnoj strukturi bića u metafizičkom redu, a kako onome što je prvotno u svojem redu ništa ne može prethoditi u tom redu, pa tako ne može ni biti izvedeno deduciranjem unutar toga reda.

Stoga, jedini put argumentiranja jest ukazivanje na naše izvorno iskustvo spoznaje bića i iščitavanje iz te izvorne spoznaje vlastitosti bića.

Ako se tako pozorno usredotočimo u našoj spoznaji bića na „jest” samih bića, iščitava se i samo „jest” kao takvo, tj. bivstvovanje kao takvo. No, iako se u tom procesu usredotočenja na „jest” samih bića u prvome koraku iščitava „jest” bića kao „jest” u višemu i manjem stupnju, „jest” višega i manjeg intenziteta, „jest” na ovaj ili onaj način, „jest” ovoga ili onog modaliteta, ipak se, u drugome koraku, dubljim uvidom u svim tim takvim „jest” iščitava iskonsko „jest”, „jest” kao takvo, „jest” koje je samo bivstvujuće „jest”, „jest” čija je jedina vlastitost da „jest”, dok se ti intenziteti i modaliteti iščitavaju ne kao njegova izvorna vlastitost, nego upravo kao intenzitet i modalitet onoga izvornog „jest”, samog „jest” kao takvog. Iščitava se da je „jest” kao takvo, samo bivstvujuće „jest”. Tako iščitano „jest” kao takvo, samo bivstvujuće „jest”, uočava se kao izvorno „jest” na najdubljoj metafizičkoj razini te je kao takvo iskonsko/izvorno/utemeljujuće za svako drugo izvedeno „jest”, „jest” nekakvoga modaliteta i intenziteta, „jest” neke površnije/pliće/izvedene metafizičke razine.

Jednom iz bića iščitano „jest” bića kao takav, „jest” bivstvovanja kao takvog, uočava se da postojanje nije drugo nego površinska manifestacija toga „jest”.

Budući da je postojanje vlastitost bivstvovanja, od njega je neodvojivo, tako slijedi da moguće biće koje ima umno bivstvovanje

³³ Étienne Gilson, *Giovanni Duns Scoto*, str. 485.

po samome tom bivstvovanju nužno ima i umno postojanje, preciznije, moguće biće ima formalno bivstvovanje kojem slijedi pripadno mu umno postojanje, a svako stvarno biće koje je po svojem stvarnom bivstvovanju ima nužno, samim tim bivstvovanjem, i stvarno postojanje.

Navedeno iščitavanje pokazuje da metafizika bitka opisuje izvornu metafizičku strukturu bića ili, preciznije, da je metafizika bitka autentični izričaj metafizičke strukture bića.

Za razliku od metafizike bitka, u metafizici biti ne promatra se samo „jest” kao takvo, tj. bivstvovanje kao takvo, nego uvijek nekakvo „jest”, bivstvovanje na nekakav način. Tako metafizika biti, kao uostalom i sve ostale metafizike koje ne zahvaćaju samo „jest” kao takvo, nužno shvaća zadnje počelo stvarnosti okarakterizirano dvostrukošću, jer je to počelo, ukoliko zadnje počelo stvarnosti, bivstvujeće, tj. „jest”, te s obzirom na to da nije samo „jest” već je „jest” na nekakav način, jest po sebi i neki određeni „jest”. Tako je npr. u Demokritovoj metafizici atoma atom po sebi „jest”, i to „jest” atoma određeno je na način tog atoma, u Platonovoj metafizici ideja sama ideja po sebi „jest”, i to „jest” ideje određeno je na način te ideje, u Aristotelovoj metafizici supstancije supstancija po sebi „jest”, i to „jest” supstancije određeno je na način te supstancije itd.³⁴ Da pojasnimo, metafizika biti iščitava „jest” nekoga bića ukoliko je takvo „jest”, te to „takvo jest” označava kao bit, jer se slijedom toga tako shvaćena bit shvaća kao neko određeno „jest”, tj. kao biće, bilo stvarno, bilo moguće, pa samim time i sama bit biva, kao i svako biće – ono što jest – okarakterizirana dvostrukošću: da „jest”, tj. da je bivstvujeće bilo stvarno, bilo umno/moguće, i da je to „jest” određeno baš na takav način, na način te dotične biti. Dakle, takvo iščitavanje ne zadire do razine izvornoga „jest”, samoga „jest” kao takva, nego ostaje na razini onoga „jest” koje je već određeno „jest”, tj. „jest” same biti koje je njome određeno da je takvo određeno „jest”.

Budući da metafizika biti ne zahvaća „jest” bića do razine izvornoga „jest”, do samoga „jest” kao takvoga, do „jest” koje je samo bivstvujeće „jest”, već zadire samo do razine na kojoj se „jest” daje kao određeno „jest”, nužno ostaje na razini koja pretpostavlja, a ne objašnjava bivstvovanje kao takvo, na razini koja objašnjava određenost nekoga „jest”, a ne jest samoga „jest” ukoliko „jest”. Budući da stvaranje ni iz čega zahtijeva da se na metafizičkoj razini objasni podrijetlo samoga „jest”, tj. da se objasni „jest” ukoliko „jest”, meta-

³⁴ Usp. Hrvoje Relja, *Razlika Aristotelovih i Akvinčevih metafizičkih počela, Filozofska istraživanja*, 117-118 (1-2/2010), Zagreb, str. 8.

fizike biti svetoga Bonaventure i blaženoga Duns Scota primorane su uvesti uz pojam bivstvovanja, onoga „jest”, i pojam konkretnoga postojanja kojim na metafizičkoj razini već određenoga „jest” objašnjava podrijetlo njegove konkretne stvarnosti, tj. stvorenosti konkretnoga bića. Metafizike biti su, tako, primorane uvesti metafizičko počelo koje daje neko ozbiljenje (*actus*), a da istovremeno tim ozbiljenjem ne daju nikakav bivstvujući sadržaj. Tako Doktor Subtilis uvodi „ovost” (*haecceitas*), tj. čin konkretnoga bivstvovanja koji daje bit da bude ova bit (*ultima realitas/actualitas entis*), a Doktor Seraphicus uvodi čin postojanja (*exsistens*) koji daje biti da bude stvarno postojeća, a da istovremeno tim ozbiljenjima ne daju nikakav bivstvujući sadržaj, štoviše, ne mogu im ga ni dati, jer po sebi nemaju bivstvovanje. Stoga te metafizike, mišljenja smo, ne uspijevaju objasniti bivstvovanje tih počela, tj. dati metafizički razlog njihove realnosti. Drugim riječima, ne vidimo kako nešto može biti zbiljnost (*actus*), tj. neko „jest”, a da nema bivstvovanje (*esse*), tj. da nema „jest” po sebi ili po drugom.

Navedene odnose metafizika biti franjevačkih naučitelja i metafizike bitka dominikanskog naučitelja prema metafizičkoj strukturi bića možemo zorno usporediti s odnosom koji imaju Ptolemejev sustav i Keplerov sustav prema stvarnom gibanju Zemlje i Sunca; tako možemo kazati da su metafizike biti slično kao i Ptolemejev sustav modeli koji na nekoj površnoj razini dobro opisuju fenomene, iako ne izriču stvarnu strukturu stvarnosti, a za metafiziku bitka možemo kazati da kao i Keplerov sustav nije samo precizniji/dublji model već i stvarni izričaj same strukture stvarnosti.

ZAKLJUČAK

Zaključno, sveti je Toma uočio ili, bolje rečeno, iščitao dubinu onoga „jest” bića, što sveti Bonaventura i blaženi Duns Scot nisu, a to je bitak, akt bivstvovanja, samo „jest” kao takvo. Pozicije franjevačkih mislilaca, iako se zaustavljaju na plićej razini promatranja bivstvovanja, onoj na kojoj je bivstvovanje po sebi uvijek nekakvo određeno bivstvovanje, ipak uvođenjem pojma postojanja uspijevaju stvoriti model koji uspješno metafizički opisuje stvorenost bića, no ne uspijevaju izreći stvarnu metafizičku strukturu bića. Metafizika bitka svetoga Tome Akvinskog prepoznaje se kao ona metafizika koja zahvaća i izriče „jest” bića u svojoj izvornosti te tako istinski objašnjava metafizičku strukturu bića.

METAPHYSICS OF ESSENCE OR METAPHYSICS OF BEING?

The focal 13th century metaphysical doubt

Summary

The root of philosophical disagreements in the 13th century arises from two types of metaphysics: the metaphysics of essence and the metaphysics of being, that is, their two ways of understanding being. These two types of metaphysics characterize the two dominant philosophical schools of the 13th century, Dominican and Franciscan. The main representative of the Dominican school is Saint Thomas Aquinas, withal the originator of the metaphysics of being, and the Franciscan school is represented by Saint Bonaventure and Blessed Duns Scotus with two basic metaphysics of essence. Starting from Aquinas, Bonaventure and Duns Scotus' way of understanding being and its beginnings, the paper derives their answer to six basic metaphysical questions: What is the metaphysical structure of being like? What is the ultimate reality of being? How to explain the absolute simplicity of God and the complexity of the created? Is being analogous or univocal? How are essences individualized?

The paper tried to show through a metaphysical analysis that the positions of the Franciscan thinkers, although they stop at a shallower level of observation of being, the one where being in itself is always some kind of specified being; nevertheless, by introducing the concept of existence, they manage to create a model that successfully metaphysically describes the creation of being. But the Franciscan thinkers fail to express the real metaphysical structure of being, while the metaphysics of being of St. Thomas Aquinas is recognized as the metaphysics that grasps and expresses the existence of being in its originality and thus truly explains the metaphysical structure of being.

Key words: metaphysics of being, metaphysics of essence, metaphysics of Thomas Aquinas, metaphysics of Bonaventure, metaphysics of Duns Scotus